

INTERJÚ

Beszélgetés Aáry-Tamás Lajossal, az oktatási jogok biztosával és Haller József magatartáskutatóval. Az Educatio moderátora: Nagy Péter Tibor.

Educatio: Kérem, hogy először mutatkozzatok be.

Haller József: Haller József vagyok, biológus. Az agresszió témakörével egyetemista koromban kezdtem el foglalkozni. 1991-ben a Kísérleti Orvostudományi Intézetbe kerültem, ahol elindítottam egy magatartásvizsgáló laboratóriumot. Ez ma Magatartás Neurobiológiai Osztály néven működik, amit én vezetek, és mintegy tíz munkatársammal a viselkedés – egyebek mellett az agresszió – idegélettanával foglalkozunk.

Aáry-Tamás Lajos: Aáry-Tamás Lajosnak hívnak, 41 éves vagyok, jogász végzettségű, az oktatási jogok biztosa. A feleségem ügyvéd, négy gyermek édesapja vagyok.

E: És azért áruljuk el, hogy nemcsak oktatásügyi biztos vagy, hanem tanítóttal az ELTE oktatásszociológia szakirányán is...

A-T. L.: Így van, valamint az ELTE pedagógia szakán.

E: Az Educatio jelen száma egy tudományos témához kapcsolódik, amit azonban egy publicisztikai jelenség váltott ki: néhány konkrét ügy kapcsán az iskolai erőszak a közvélemény figyelmének előterébe került. Az agresszió az iskolában kriminálisnak nevezett mértékét azzal érte el, hogy bántalmaztak vagy megfélemlítettek tanárokat. Ezzel kapcsolatban lenne (ahogy az egy kritikai paradigmában mozgó oktatásszociológushoz vagy oktatástörténészhez illik) egy talán kissé cinikusnak hangzó kérdésem. Nem arról van szó, hogy az agresszió mindig is jelen volt az iskolákban, csak nem szereztünk róla tudomást? Hiszen mindig is volt egy kölcsönös erőszak a fiatalok és az idősebbek között. Az általános iskolázás elterjedése előtt ez az inas és a mester vagy a bandagazda és a marokszedő fiú között nyilvánult meg. Később pedig a szakmunkásképzőkben vagy egyéb szakképző intézményekben jelentek meg ilyen jellegű konfliktusok, csak nem volt mobiltelefon, amivel ezt rögzíthették volna. Mit gondoltok, vagy mit tudtok erről?

H. J.: Azzal kezdeném, hogy – mint közismert – szervezett oktatás már az ókori Egyiptomban is volt, és a testi fenytést a kezdetektől fogva nevelésszökevényként alkalmazták. A fordított irányú, már úgy értem, hogy a diáktól a tanár felé irányuló agresszió azonban egy olyan kérdés, aminek nincs szakirodalma, és nem is szívesen beszélek olyasmiról, amit nem vizsgáltak meg tisztességesen. Maga az iskolai agresszió természetesen egy nagyon intenzíven vizsgált terület, erre nézve igen sok adat áll a rendelkezésünkre. A tanári agresszióról szóló diskurzus – bizonyos értelemben – egy lerágott csont, tekintve, hogy

a testi fenytés valamikor az 50-es években nálunk hivatalosan „megszűnt”, nem létező dolognak tekintették, ezzel szemben más témák, mint pl. a szülők vagy a diáktársak agresszív magatartása, kutatott kérdések maradtak. Azzal, hogy a gyerekek mikor és miért vernek felnőtteket, a tudományos szakirodalom nem foglalkozik, talán, mert a jelenség elég ritka. Ha nincs egy kritikus gyakoriság vagy esetszám, akkor szociológiailag vagy pszichológiailag nehéz értelmezni egy jelenséget, legfeljebb esettanulmányok készülhetnek, amelyekben leírjuk, hogy X.Y. ezt meg azt csinálta, mondjuk 1952-ben, aztán 1968-ban megint történt valami hasonló. A tanárverésekkel is valahogy így áll a dolog: általában nem igen beszélhetünk róluk, csak azokat a konkrét eseteket elemezgethetjük, amelyek véletlenül kitudódtak – de ez nem az én feladatomban.

E: Ami empiriát én ismerek, az nem a tanárok verésével kapcsolatos, hanem azzal, amit inkább társadalmi harcként szoktak definiálni, s időről-időre megjelent a 19. században és 20. század első felében: olyasfajta konfliktusok, mint a legények, inasok konfliktusa a mesterekkel. Tekinthejtük persze úgy, hogy ez már a munka világa, ami egyfajta burkolt osztályharcként jelenik meg, és nem teljesen analóg az iskolákban megfigyelhető jelenségekkel. De akármilyen erőszakról beszélünk, akár a gyerekek közötti, akár a felnőttek gyerekekkel szembeni, akár a gyerekek felnőttekkel szembeni agressziójáról, számomra kérdés, hogy ennek mértéke különbözik-e csoport- vagy iskola-specifikusan, vagy a formája? Mondhatjuk pl., hogy az iskolázottabb társadalmi csoportoknál „szublimált” és „szimbolikus” az agresszió, ami a kevésbé iskolázott társadalmi csoportokban ütlelésben nyilvánulna meg, vagy valóban különböző mértékű az erőszak az egyes társadalmi csoportokban, és várható, hogy ahogy kiszélesedik az iskolázottság a társadalomban, úgy csökken majd az erőszak is?

H. J.: Az agressziót a társadalmi helyzet elég erősen determinálja, de nem csak abban az értelemben, ahogy említetted, hanem úgy is, mint a „társadalom helyzete”. Vagyis: vannak jólétben élő társadalmak és kevésbé jólétben élő társadalmak, és minden társadalmon belül vannak jólétben élő emberek és kevésbé jólétben élő emberek. Mivel a szegénység több szociális feszültséggel jár, ennek gyakran agresszió a következménye. A szegénység természetesen az alacsonyabb iskolázottsággal is sok esetben együtt jár, tehát ilyen különbségek egyértelműen léteznek, ennek a mértékét azonban általában eltúlozzák. Itt ugyanis nem többszörös, hanem 10–20–30 százalékos különbségekről van szó.

Ez azonban csak az egyik oldal. A másik oldal, hogy egy szociálisan hátrányosabb körülmények között felnőtt gyerek hajlamosabbá válik felnőttként is az agresszióra, vagyis az erőszakos viselkedés perpetuálódik, „az agresszió agressziót szül”, vagyis olyan értelemben is öröklődik, hogy az ember a gyermekkori élményeit magával viszi. Egy olyan környezetben, ahol már a bűnözésig elmegy az agresszió, a gyermek gyakran szenved komoly fizikai sérüléseket, ami pszichikai, sőt, esetenként idegrendszeri zavarok kialakulásához vezet. Felnőttként egy ilyen gyermek ellenséges szándékot tulajdonít szociális partnereinek, nem tudja kontrollálni impulzusait stb. Mindezek következtében elkerülhetetlen, hogy felnőttkorában agresszívabb legyen, mint mások.

Ezért azt mondanám, hogy nem is annyira a szegénység és a jólét, hanem az agresszió, mint kultúra, mint önmagát fenntartó jelenség érdekes. Mint már említettem, az életkörülményekben megjelenő különbségek hatása nem is mindig olyan erős. Megnéztem egy nemzetközi felmérés adataiban, hogy milyen gyakorisággal agresszívek a gyerekek. Nem túl meglepő módon, számos szegény országban, mint pl. Etiópiában vagy Chilében,

a fiatalkorúak (vagyis a 14–18 évesek) több mint fele a vizsgálatot megelőző egy évben legalább egyszer verekedett valakivel, míg mondjuk Dániában ez az arány csak 4%, Németországban pedig kb. 14% volt. Viszont legnagyobb megdöbbenésemre néhány olyan ország, amelyet nem sorolhatunk a szegény országok közé, ugyancsak nagyon magas értékeket produkált. Ilyen például az Egyesült Államok vagy Svédország, ahol 40%, vagy Írország, ahol 45% volt az évente legalább egyszer verekedő gyerekek aránya. Persze ilyenkor mindig kérdés, hogy mit is tekintünk problémának. Évente egy verekedés gyerekekénél azért nem olyan katasztrofális dolog. Ha ugyanezeket a számokat megnézzük azokra a fiatalkorúakra, akik évente négynél többször verekedtek, vagyis akiknél a verekedés már szokássá vált, akkor 10% körüli értékeket kapunk – s ami a lényeg, ez az arány már jóval kevésbé függ a szociális helyzettől, vagy iskolázottságtól. Ezért gondolom, hogy a szegénységgel vagy az iskolázottsággal szemben a kultúrának, a tradícióknak, a gyermekori élményeknek jelentősebb a hatása. Egy gazdag szülő gyereke ugyanúgy bekerülhet egy utcai galeribe, mint egy szegény szülő gyereke – egy nagyon elfoglalt, anyagilag és intellektuálisan magas szinten elhelyezkedő szülő gyereke pedig talán még gyakrabban marad magára, és keres ilyen módon elfoglaltságot.

Ha már itt tartunk, hadd említsem meg a kirekesztéssel – családi kapcsolatok elhidegülésével járó – büntetést, ami bizonyos társadalmi körökben meglehetősen elterjedt, és ezek a körök éppenséggel nem tartoznak a legrosszabbul iskolázottak közé. Tanulmányok sora bizonyítja, hogy a szülő-gyerek kapcsolat elhidegülése, ha állandósul, súlyosabb következménnyel jár, mint a testi fenyítés, különösen, ha az nem drasztikus, és mintegy feloldja a szeretet.

E: A szimbolikus erőszakra azért még később visszatérnék, ha megengeditek... Most egy olyan kérdéssel folytatnám, amit Aáry-Tamás Lajosnak címeznék először: Mennyire egyértelmű, hogy milyen szintet kell elérnie az iskolai agressziónak ahhoz, hogy az iskolaigazgató, az önkormányzat vagy akár a rendőrség és a bíróság beavatkozzanak? Súlyos érvek szólnak ugyanis amellett, hogy addig kell beavatkozni, amíg a baj el nem mérgesedik, de amellett is, hogy az iskola világába csak akkor kell kívülről behatolni, ha nagyon muszáj.

A-T. L.: Az iskolai agressziónak számos fajtája van. Mindenféle definíciós kísérletek vannak arról, hogy mi kerüljön bele ebbe a kalapba. Valószínűleg, ha a gyerekek mondjuk 13 évesen összeakaszkodnak az iskola udvarán egy kislány kegyei miatt, akkor...

E: ...nem kell rendőrt hívni...

A-T. L.: ...így van, nem kell beavatkozni másnak, mint mondjuk annak a tanárnak, aki azért van ott, hogy a gyerekek testi épsége, biztonsága felett őrködjön. Ha azonban azt látjuk, hogy pl. beavatási szertartás dívik a kollégiumban, s rendre-másra jönnek a jelzések, hogy a rítus, ami arra lenne hivatott, hogy az ezen a rítuson átesettek büszkék legyenek arra, hogy kollégistákká váltak, méltatlan, megalázott helyzetbe hozza az elsősöket, akkor a tanároknak lépniük kell, nem engedhetik, hogy akár „megtúrt” kategóriába tartozzon egy ilyen beavatási szertartás. Minden olyan eseménynél, ahol az élet, a testi épség, a biztonság, az egészség kerülhet veszélybe, a tanárnak lépnie kell. Az igazgatónak csak akkor kell lépnie, ha azt látja, hogy bár vannak agresszív jelenségek, de a tanárok nincsenek a helyzet magaslátán, nem tudják a helyzetet megoldani. A fenntartónak pedig csak akkor kell beavatkozni, ha egy vagy több iskolából egyre több olyan jelzés jön a gyerekektől, a szülőktől, de akár a tanároktól is, hogy a biztonságérzetük veszélyben van, hogy a hely-

zet tarthatatlan, valamit tenni kell, de ők ezt már nem tudják megoldani, túlnőtt rajtuk a jelenség. Ilyen pl., amikor zsarolják a nagyobb gyerekek a kisebbeket, elveszik a pénzüket, nagy értékű mobiltelefonok, ékszerek tűnnek el, drogdealerek jelennek meg az iskola környékén, stb. Ilyenkor szinte biztos, hogy egy banda van a háttérben, amit a tanárok nem tudnak felderíteni, mert nagyobb szakértelem kell ahhoz, hogy ezt az ügyet kezelni tudják, tehát ilyen esetben a fenntartó, a rendőrség, a szakemberek segítségét kell kérni.

Én akkor tudok beavatkozni, ha megkeresnek, illetve, és ez egy nagyon fontos eleme az eljárásomnak, ha helyben a jogorvoslati lehetőségeket már kimerítették. Vagyis, ha az iskolában már végigfutott az ügy, de nem jutottak dűlőre, vagy ha úgy érzi a diák vagy a család, hogy a méltatlanság továbbra is fennáll vele szemben, elment már a fenntartóhoz is, de ő sem csinált semmit, akkor megnyílik az út az én vizsgálatom előtt. Ez egy egymásra épülő eljárásor. Nagyon sok visszajelzést kapok az iskoláktól, hogy nem birkóznak meg a problémákkal. Ezeknek az ügyeknek a száma a 2000-es évek elején évente pár tíz volt, ma már pár száz. Ezen belül mindenféle eset előfordul, olyan, ahol a szülő veri a tanárt, a tanár a diákot, a diák a tanárt, vagy éppen a diákok egymást.

E: Nyilván a segítségkérések száma összefügg a „láthatósággal” is. El kellett tennie egy bizonyos időnek ahhoz, hogy az iskolák felfogják, hogy te létezel, mi a szereped, miben kérhetnek tőled segítséget, tehát nem tudhatjuk, hogy a konfliktusok száma növekedett-e, vagy ma többen fordulnak a biztoshoz, mint korábban.

A-T. L.: Ezzel tökéletesen egyetértek. Az ilyen típusú ügyeink száma növekedett, miközben a vizsgálatok nyomán azt érzem, hogy egyre többen veszik ezeket az ügyeket komolyan, látják, hogy itt már cselekedni kell, ki kell vizsgálni, elégtételt kell szolgáltatni. Tehát: egyrészt visszaszorul a jelzések száma, mert helyben is komolyan veszik az ügyeket, ugyanakkor egyre többen fedezik fel a hivatalunkat, vagy jutnak el odáig, hogy ez az a béka, amit már nem lehet lenyelni. Elmennek a helyi vagy az országos sajtóhoz, meg akarják másoknak is mutatni, hogy mi történt, megosztani másokkal a tapasztalataikat, vagy segítséget szeretnének kérni olyanoktól, akik hasonló problémákkal küszködnek.

A számokkal már azért is bajban vagyunk, mert nincs egy bázisszám, amiből kiindulhatnánk. Ezért szeretnék egy vizsgálatot elindítani, ami tulajdonképpen egy ombudsmani vizsgálat lesz, megtoldva egy szociológiai felméréssel, ahol tanárokat, diákokat, s lehetőség szerint szülőket is megkérdezzük. Ennek eredményeként lesz végre egy báziskérdőívünk bázisszámokkal, amire tíz év múlva az akkori oktatási biztos vissza tud majd tekinteni, s el tudja mondani, hogy az elmúlt évtizedben történt-e változás, vagy sem.

H. J.: Ehhez én is hozzászólnék, bár nem vagyok kapcsolatban az iskolákkal. Az, hogy az időben hogyan változik az agresszivitás a gyermekek vagy a felnőttek körében, egy nagyon érdekes kérdés. Az agresszióval csak akkor kezdünk el társadalmi léptékben foglalkozni, amikor valamifajta növekedést tapasztalunk. Mivel a közbeeső időben elhanyagoljuk a kérdést, ez a folytonos növekedés benyomását kelti. A növekedés azonban nem folytonos, az agresszió szintje inkább ingadozik, néha meglepő szabályossággal. Erre vonatkozólag egyszer láttam egy 1920-ig visszamenő statisztikát egy New York-i intézetben, amit sajnos nem kértem el, és nem is publikálták, így nem tudom pontosan idézni, viszont vannak ennél frissebb adataim a témában. Az Egyesült Államokban a 80-as évek folyamán az iskolai agresszió hozzávetőlegesen a négyszeresére nőtt. Ez sokkolta az amerikai közvéleményt, ezért bevetették mindazokat az eszközöket, amelyek a rendelkezésükre álltak, így az 1990-

es évek folyamán sikerült is elérni – vagy magától bekövetkezett, ezt nem tudhatom –, hogy 30–40%-os mértékben csökkentek az agresszív cselekmények, azóta pedig stagnált az agresszió mértéke. Tehát ez elmúlt harminc évben először volt egy nagyarányú növekedés, utána egy visszaesés, 1997-től 2007-ig pedig az értékek nagyjából azonosak.

Ha még messzibbre tekintünk vissza az időben, ugyanezt látjuk, bár úgy tűnik, hogy az ingadozás periódusa helyi sajátosság. Berlinben például az agresszív bűncselekmények száma a 19. század közepétől a 20. század elejéig folyamatosan nőtt. Az emberölések száma megnyolcszorosozódott, a testi sértések száma megötszöröződött. Később azonban ezek a számok jelentősen csökkentek. Ugyanebben az időszakban a bécsi statisztikák sokkal rövidebb periódusú ingadozásokat mutattak ki: az emberölések száma százezer lakosra számítva 0,5 és 3 között ingadozott, 5–6 növekedési és ugyanennyi csökkenési periódust produkálva félszázad alatt. Ez a testi sértéssel járó bűncselekmények számára is vonatkozik. Megjegyzem, Bécs sokkal „szelídebb” volt, mint Berlin, az utóbbiban ugyanis a 19. század végére évi 8 gyilkosságot követek el százezer lakosra számítva, míg Bécsben csak 3-at. Ez csak az interperszonális agresszióra – lényegében az erőszakos bűnözésre – vonatkozik, az I. Világháború halálozási adatai nem szerepelnek ezekben a statisztikákban.

Ha a 19. század számait összehasonlítjuk az elmúlt egy évtized adataival, egyáltalán nem tapasztaljuk, hogy az agresszivitás fokozódott volna az elmúlt száz évben. Az Európai Unió országaiban jelenleg évi egynél kevesebb gyilkosságot követnek el százezer lakosra számítva; Magyarországon ez a szám 0,2–0,4 között ingadozott az elmúlt 10 évben. Voltak jobb és rosszabb évek, de meg sem közelítjük azt az agressziós szintet, amit a 19. századi Berlinben láttunk, de még a bécsi szintet sem érjük el. Én nem látom, hogy az agressziónak lenne egy ilyen örökké fokozódó mértéke, távolról sem élünk a történelem legagresszívebb korában, inkább azt mondanám, hogy egyelőre ismeretlen okokból kifolyólag nagyon erős az ingadozás, és mindig akkor rázzák a vészcsengőket, amikor éppen baj van.

E: Lenne egy módszertani kételyem. Nem lehetséges, hogy azokban az időszakokban, amikor azt érzékeljük, hogy növekszik az agresszió, valójában csökken? Nem arról van szó, hogy azokban az időkben, amikor „normális”, hogy az emberek pofonokkal intézik el a dolgokat, akkor nem szólnak a rendőrnek vagy az ombudsmannak, míg ha a pofozkodás már nem magától értetődő, előfordulását jelzik a hivatalok felé? Elképzelhető, hogy az erőszakos cselekmények növekedéséről szóló adatok éppen azt mutatják, hogy csökken az agresszió társadalmi elfogadottsága, gyakorisága, – ezért lehet úgy belőle.

A-T. L.: Nem tudom, hogy így van-e. Valószínűleg itt súlyozni kellene egy csomó dolgot, amihez nem értek. Súlyozni kellene azt, hogy pl. amíg az 1970-es években kb. száz embernek volt kamerája, ma ott van mindenkinek a farzsebében, és naponta használja is. Rendelkezésre áll az internet, ahol ezeket az információkat meg lehet osztani. Ez ma már „trendi”, a gyerekek nagyon hamar megszokták ezeket az eszközöket, és így ezekhez az információkhoz is sokkal hamarabb jutunk hozzá, mint korábban. Olyan peremfeltételeket kellene vizsgálni és összevetni a korábbi évtizedek adataival, aminek a módszertanát jómagam nem ismerem.

De bárkit megkérdezzük az oktatási szereplők közül, hogy mit gondol az iskolai agresszióról, mindenki azt mondja, hogy ez most már sok, olyan jelenséggel állunk szemben, amellyel korábban nem találkoztunk. Senki nem arra gondol, hogy korábban nem ütötték meg a gyereket, pl. a szakiskolákban bevett szokás volt, hogy elcsattant egy pofon, a

vonulóval vagy kalapácsnyéllel ráütöttek a gyerekre stb.; de valamilyen módon súlyozni kellene azt a változást, ami a rendszerváltással beállt. Korábban pl. diákjogokról szó sem volt, az emberi jogokról is csak a merészebbek beszéltek. Ma már egyre többen érzik úgy, hogy a korábbi oktatási konfliktusok jogi konfliktusok is lehetnek, ezt erről az oldalról is érdemes megvizsgálni, mert ez nem csak egy fogat-fogért-történet, ahol a szülő azt mondja, ha a tanár a fiamat megveri, akkor majd én is adok neki egy pofont. Megváltoztak a szerepek és a helyzetek, és ezeket kellene valamilyen módon elemezni.

Másrészt, én jogvédőként arra keresem a választ, hogy vajon az oktatás szereplői, illetve a környékükön lévő szakemberek és civilek mit tudnának tenni annak érdekében, hogy a biztonságérzetük növekedjen. Melyek azok a jelenségek, amelyekről azt gondolják, hogy van valamilyen eszközü; találunk-e kerekasztalokat, amelyek mellett beszámolnak a tapasztalataikról, bemutatják az eszközeiket, és aztán megkísérelnek közösen megoldásokat találni, mert ezek nem az országgyűlés vagy a minisztériumok felől érkező megoldások, hanem egy adott közösség helyi ügyei, helyi gondjai. Kilencévi tapasztalatom alapján azt tudom mondani, hogy az együttműködés területén vagyunk a leggyengébbek, abban, hogy beismerjük, ha kudarcaink vannak, hogy segítségre szorulunk, hogy lehetőség szerint ne fentről várjuk a segítséget, a „mindenható” minisztériumtól vagy az országos hatóságú szervektől, hanem a mellettünk állótól, az ugyanazon településen élő szakembertől, civiltől, nagymamától vagy gyerektől. Azt látom, hogy az európai vizsgálatok nyomán születő megoldások az ilyen típusú együttműködés irányába tapogatóznak, ilyen kísérletekkel próbálják elejét venni annak, amit erőszaknak nevezünk. A magam részéről arra vagyok a leginkább kíváncsi, hogy ez Magyarországon hogyan fog működni – de a módszertani kérdésre, hogy most igazából kevesebb-e az, amit többnek látunk, nem tudom a választ.

H. J.: Erre akkor válaszolnék én. Történelmi léptékben kétségtelenül igazad van. Voltak korok, amikor erőszakkal megtorolni egy – mai szemmel enyhének tűnő – szóbeli sértést morális kötelesség volt. Az emberek olyasmi miatt is párbajoztak, amiből ma még talán szóváltás se alakulna ki. Az agresszióhoz való viszonyunk az elmúlt néhány száz év alatt jelentősen megváltozott, és valóban: ma már problémaként értékelünk olyan cselekedeteket, amelyeket a középkorban az élet természetes velejárójának tartottak volna. A rövidebb távú trendek esetében azonban már más a helyzet. Két oldalról közelítem meg a kérdést: egyrészt a médiakampányok által felfokozott társadalmi érzékenység oldaláról, másrészt a tudományos felmérések oldaláról.

A médiának, mint egyfajta társadalmi tudatnak, nagy szerepe van abban, hogy egy agresszív cselekményt hogyan értékelünk, és valóban, érzékenyebbé tehet olyan jelenségekre, amelyek fölött korábban elsiklottunk. A média azonban nem akkor kongatja meg a vészharangot, amikor évi 10%-os a növekedés, hanem akkor, amikor a helyzet már a tűrhetetlen felé közeledik. Ez általában a növekedési szakaszok csúcsa közelében szokott bekövetkezni. A korábbi évek bűnözési statisztikái ekkor azonban már elkészültek, és a felfokozott érzékenység ezt visszamenőleg már nem képes befolyásolni. A gondolat tehát nagyon érdekes, és van jogosultsága, de legfeljebb a növekedési szakasz látszólagos meghosszabbodását eredményezheti, a növekedésre alig lehet hatása.

Ami a tudományos vizsgálatokat illeti, ezek többnyire esemény- és csak ritkábban érzésorientáltak: nem azt kérdezik, hogy voltál-e agresszív, hanem hogy csináltad-e ezt, vagy csináltad-e azt, és az ezekre a kérdésekre adott válaszok nem függhetnek a kérdező alany

érzékenységétől. Nem hiszem ezért, hogy ilyen értelemben torzulás következne be, az viszont egy elég nagy probléma, hogy ugyanazon szó alatt mást és mást értünk. Mondok egy példát: hogyha azt vizsgáljuk meg, hogy hányszor agresszív egy gyerek az iskolában, és az agresszivitást a szóbeli sértéstől a verekedésig skálázzuk, akkor Magyarországon az iskolákban az agresszió mértéke meglehetősen alacsony. Van egy tanulmány, amelyben spanyol szerzők öt európai országot hasonlítottak össze. Ennek az öt országnak az egyike Magyarország volt, a másik négy Spanyolország, Írország, és talán Franciaország és Németország... már nem emlékszem pontosan. Az utóbbi négy országban az agresszió mértéke nagyjából egyforma volt, Magyarországon ezekhez képest azonban jóval kisebb. Ugyanakkor egy amerikai kutatócsoport megvizsgálta, hogy Magyarországon milyen gyakorisággal fordul elő, hogy egy gyerek egy másik gyereket fegyverrel fenyeget, illetve fegyverrel bánt, és itt Magyarországra körülbelül olyan érték jött ki, mint az Egyesült Államokra, ami egy elég magas szám. Itt viszont van egy kis problémám, s nem tudom a választ rá, mivel a tanulmányban nem részletezték ezt a kérdést...

E: Hát pont erről van szó, például, hogy milyen fegyver...

H. J.: Igen, erről van szó, mivel: fegyver a vonalzó is, és fegyver a pisztoly is. Az amerikai gyerekeknek egy része lőfegyverrel jár az iskolába, Magyarországon viszont nem, mert a fegyverviselésnek teljesen más a szociológiája. Tehát az, hogy pl. a „fegyver” szó alatt mit értünk, egy olyan faktor lehet, ami jelentősen befolyásolja a vizsgálatok eredményét. A másik dolog, ami befolyásolhatja a kutatások eredményeit, az, hogy nem alakultak ki azok a nemzetközi sztenderdek, amelyekkel ezeket a jelenségeket vizsgálni lehet, ezért a különböző országokban leszűrt eredményeket nagyon nehéz összehasonlítani. Legjobb azok a vizsgálatok, amelyeket ugyanaz a kutatócsoport végzett több országban, vagy egymással szövetségre lépett kutatók végeztek párhuzamosan, előre egyeztetett kritériumok alapján. Ezek értéke az összehasonlítás szempontjából jóval nagyobb.

E: Hát a kételyeim nem múltak el, hiszen egy otthon is verekedős közegben élő gyerek kevésbé emlékszik vissza arra, hogy a tanár vagy az osztálytárs részéről is elcsattant egy pofon, mint akit soha senki egyébként meg nem ütött, s aki nem látja otthon, hogy az apa megveri az anyát is... Erről a fegyver dologról jutott viszont eszembe egy sajátos ellentmondás. Van egy nagyon jelentős minőségi különbség a fiatal emberek és fiatal állatok között: míg az ember, akár milyen fiatal – éppen a fegyverhasználat lehetősége miatt – lényegében bárkit képes megölni, megcsonkítani stb., addig ez az állatoknál, különösen a kölyköknél nem nagyon jellemző, mert itt a fizikai erőviszonyok ezt lehetetlenné teszik. Nem érzitek ellentmondásosnak, hogy miközben a különböző emberjogi mozgalmak kiharcolták, hogy a gyermekek nem követhetnek el bűncselekményt, a fiatalkorúak ugyan elkövethetnek, de korlátozott a büntethetőség, azon közben a cselekményeknek, amelyeket gyermekek vagy fiatalkorúak hajthatnak végre, nem lényegesen kisebb a társadalmi veszélyessége, mint amit a felnőttek?

A-T. L.: Ilyenkor valószínűleg abból kell kiindulni, hogy melyek azok a büntethetőségi határok, amelyeket a jog megszab. Ezek államonként, ill. kultúránként változnak. Elég régóta azt mondják a civilizált emberek, hogy a bűncselekmények büntethetőségének feltétele a belátási képesség. Persze ez egyénileg különböző lehet, ezért nehéz azt mondani, hogy van valamilyen séma. Olyan törvényt azonban nem lehet hozni, amely egyénileg vizsgálná, hogy volt-e belátás, vagy nem volt, ezért kollektív döntés, hogy a korhatár 14, néhány esetben 12 év, ami alatt a gyerek nem tudja pontosan, hogy mit csinál, nem méri

fel a tettei következményeit. Ha valaki elmúlt 18, akkor a belátási képessége teljében van – már ha nincs gondnokság alatt.

Én egyébként félek az ilyen típusú vitáktól, különösen akkor, amikor az agresszió növekedésének az időszakában vagyunk, és megoldásokat keresünk, mert ez egy nagyon könnyű útnak tűnik. Az elmúlt időben számos olyan javaslatot olvastam, hogy csökkentjük a büntethetőség korhatárát, növeljük a büntetési tételeket, mert ez az egyik útja annak, hogy elejét vegyük az agressziónak. Rúgjuk ki a gyereket az iskolából, vagy rúgjuk ki Magyarország összes iskolájából – a büntetőjogi logika nagyon hamar előtérbe kerül. A kutatók jól ismerik ezt a jelenséget: amikor már mindenki fél, mindenki valamilyen megoldásért kiállt, akkor gyors megoldást vár, hathatós megoldást, melyek általában nem demokratikusak, mert a demokratikus válaszokhoz vezető út lassabb, több szempontot kell figyelembe venni. A büntetőjogi logika azért viszi félre az agresszióról szóló diskurzust, mert alig foglalkozik azzal a jelenséggel, hogy vajon mit tettek a felnőttek annak érdekében, hogy a gyerekek ne legyenek a bűn elkövetői vagy áldozatai. A büntetési tételek növelése vagy a büntethetőségi korhatár leszállítása elkendőzi azt a helyzetet, amelyről a rendőrségi szakemberek, a kriminológusok sokat cikkeznek, csak nem figyelünk eléggé oda, hogy: a büntető törvénykönyv módosítása egy ugyanolyan papír, mint a korábbi. Valószínűleg nem az a kérdés, hogy mennyi a büntetési tétel, mert ez kultúránként nagyon változó, hanem az, hogy a bűnelkövetőkből hányat kapnak el. Hiába emeljük fel a büntetési tételeket, vagy vezetjük be akár újra a halálbüntetést – aminek én abszolút nem vagyok a pártján –, ha száz elkövetőből kilencven megússza. Ez egy másik típusú diskurzus, amibe alig tudnak beleszólni, például, az anyukák, akik elmondhatnák, hogy szerintük az iskolában melyek azok a tényezők, amelyek miatt félnek elküldeni a gyereküket az iskolába. Nem tud hozzászólni a polgármester, aki fenntartja kötelező módon az általános iskolai oktatást, mint szolgáltatást. Ha mindenki csak az országgyűlésre mutat, hogy tessék a Btk.-t módosítani, ez egy nagyon kényelmes álláspont, de – szerintem – nem vezet sehova. Majd a végén, ha azt látjuk, hogy az agresszív jelenségekkel szemben nagyon sokan összefogtak már, a tapasztalataikat, eszközeiket kicserélték egymással, és ez nem vezetett eredményre, talán akkor meg lehet közelíteni ezt a kérdést innen is.

Például, a börtönparancsnokok rengeteg tapasztalattal rendelkeznek arról, hogy 16 év körüli gyerekek hogyan léptek a bűn útjára, hogy hol rontották el az életüket. Ezek a fiatal bűnelkövetők pontosan meg tudják jelölni, hogy hol vették volna szívesen, ha egy segítő kéz feléjük nyúl. A fiatalkorúakkal foglalkozó ügyészek történetek egész sorát ismerik, és azt mondják, hogy a 16 éves gyerekek gyakran már olyan megátalkodottak, hogy nem marad más hátra, mint vádat emelni, de ismerik az élettörténetüket, a családsegítők a családokat – és ezeket a történeteket mind oda kellene tenni a pedagógusok elé, hogy a tanárok tudják, hogy melyek azok a jelek, amelyekre figyelniük kell...

E: Mi az akadálya annak, hogy ezeket a történeteket oda tegyék a pedagógusok elé?

A-T. L.: Mikor mi. Van olyan, hogy az adott településen élő szakemberek közötti rivalizálás vagy szakmai féltékenység, vagy annak a felismerésnek a hiánya, hogy ma csak együtt boldogulunk.

E: Erről, például, lehetne központi vizsgálatot csinálni, mert ez sem az önkormányzati törvényt nem sérti, sem különösebb emberjogi konzekvenciája nincs, hiszen nem kell névvel bemutatni az eseteket stb.

A-T. L.: Egyetértek. A vizsgálatom elindításának egyik célja, egyébként, éppen az, hogy amennyiben felszínre tudjuk hozni az ügyeket, hogy hol milyen típusú probléma van, akkor – orvosi nyelven fogalmazva – egyfajta diagnózist állathatunk fel, ami után jöhet a terápia, ami lehet helyi, kistérségi, regionális és országos szintű. Jelenleg ilyen országos policy nincs, de helyi policy-k sincsenek – én tudok néhányról, de ez országos szinten elhanyagolható. Az igazi húzóerő az lehet, és igazán ettől válik izgalmassá az iskolai agresszió kezelése, hogy ez egy olyan, a fiatalokat érintő jelenség, aminek nincs politikai ellenlábasa. Nem tudok olyan politikai erőről, amely azt mondaná, hogy hagyjuk ezt az egészséget, hadd legyenek a gyerekek bűnben.

A másik pedig, amit a pedagógusoknak gyakran elmondok: az iskolai erőszak nem pedagógiai probléma, hanem annál sokkal szélesebb. Nem szabad hagyni, hogy ezt csak a pedagógusok oldják meg. Azt a társadalmi nyomást, amit most érzünk az iskolákon, meg kellene osztani, mert ha a tanároktól várjuk el, hogy minden ilyen jelenségre választ adjanak, akkor nagyon sok jogilag rossz válasz fog születni, vagy célra nem vezető válasz. Ez az európai tanulási folyamatunknak is része lehet, hogy csak együtt tudunk sikeresek lenni, ami nem a politikai együttlétet jelenti, mert én nem hiszek ezekben a nagy összeborulásokban, hanem egy szakmai összefogást, ill. a szakmák és a civilek összefogását. Nem vagyok abban a helyzetben, és soha nem is leszek, hogy felülről tudjak ilyen folyamatokat elindítani, de ha a vizsgálat az emberek elé tárja, hogy mi van, akkor mindenki elővehet két üres lapot, az egyikre felírhatja, hogy náluk konkrétan milyen problémák merültek fel, a másikra pedig, hogy ez ellen helyben ki mit tehet. Csak ebből szülehetnek megoldások. Persze majd így is születik sok rossz megoldás, de nem attól vagyunk demokraták, hogy megtaláljuk a megoldásokat, hanem attól, hogy folyamatosan keressük.

H. J.: Ezzel kapcsolatban két dolgot említenék. Az egyik a gyerekek lőfegyver általi veszélyessé válása. 2003 és 2007 között Magyarországon a gyerekkorúak legfeljebb egy-két gyilkosságot követtek el évente, volt olyan év, amikor egyet sem. A fiatalkorúaknál ugyanekkor a tízes nagyságrendben ingadozott ez a szám. Tehát a fiatalkorúaknál jelentkező probléma egy nagyságrenddel nagyobb, mint a gyerekkorúaknál. Elvileg tehát egy gyerek tényleg veszélyessé válhat, de ez nagyon ritkán fordul elő.

A másik dolog a probléma kezelését illeti: felhívnám a figyelmet egy nagyon egyszerű tényre. Ha beírom tudományos publikáció-kereső rendszerünkbe, hogy „Egyesült Államok”, „gyerekkori agresszió”, „gyakoriság”, akkor kb. 3–4 ezer publikáció jön ki. Ha ugyanezt beírjuk „Magyarország”-gal, akkor kijön kilenc, amiből három nem férhető hozzá, mert nemzetközileg jelentéktelen lapban jelent meg, egyet egy spanyol csoport írt, egy másikat egy amerikai csoport, a fennmaradó négy, ami komoly munkának számít, pedig nagyon specifikus részletkérdéseket taglal. Tulajdonképpen, ha az ember ma Magyarországon szeretné a helyzetet felmérni, akkor nem tehet mást, mint hogy a rendőrségi statisztikákhoz fordul, mert más ilyen tárgyú felmérés alig van.

Azok a kezelési módok, amit Lajos említett, Magyarországon rendkívül eredeti gondolatnak számítanak, máshol viszont léteznek nevelési, agressziókezelési programok, melyek több évtizedes múltra tekintenek vissza, és az eredményességüket körülmények között megvizsgálták. Nem hiszem, hogy nekünk, akik ezen a területen ilyen tájékozatlanok vagyunk, fel kell találnunk a spanyolviaszt. Ki kellene nevelni azokat a szakembereket, akik a mások által már kidolgozott módszereket el tudják sajátítani, s miután ez megtörtént, hozzá-

teszik a saját ötleteiket, gondolataikat, tapasztalatukból adódó következtetéseiket. Ezért én nem hinném azt, hogy elő kellene venni két üres papírt, hanem azt gondolom, hogy elő kell venni a szakirodalmat, tanulmányozni, elmenni helyszínre, tanulni, vizsgálni az eredményességet, tehát felnöni arra a szintre, ahol ezeket a kérdéseket már kezelni lehet.

Hogy Magyarországon ennyire gyerekcipőben jár ez a dolog, az nem véletlen, hiszen nálunk korábban nem voltak akkora problémák, mint az Egyesült Államokban. A legalaposabban ezzel a kérdéssel az Egyesült Államokban foglalkoznak – ez egyértelmű. Talán nem véletlen, hogy az agresszivitás-kutatók világszervezetének nem volt más magyar tagja az elmúlt tizenöt évben, mint én és munkatársaim. Az idén én szerveztem e világszervezet kétévenként megrendezésre kerülő kongresszusát Budapesten, és nem vettem észre, hogy különösebb érdeklődés lett volna a társadalom részéről az egész esemény sor iránt. Az eredeti tervek szerint egy nyilvános előadás is szerepelt volna a programban, ezért megpróbáltam tapogatózni, hogy kit érdekelne a téma, de egyszerűen nem tudtam volna megfelelő számú hallgatóságot biztosítani. Két évvel ezelőtt az Egyesült Államokban volt ez a konferencia, Minneapolisban, ahol egy hatalmas nyilvános előadást lehetett megszervezni óriási közönséggel. Ez nem feltétlenül baj; Magyarországon hosszú ideig nem volt ez akkora probléma, hogy az emberek foglalkozzanak vele. A helyzet változik, de akkor először is tanulni kell.

E: Most mondanék két szélsőséges álláspontot, homályban hagyva, hogy én mit gondolok ezekről. Az egyik úgy szól, hogy az „agresszió elfojtása csak még nagyobb agresszióhoz vezet”. A másik pedig, hogy a történelem, nem az iskolatörténet, hanem a nagybetűs történelem nem mutat szoros összefüggést az iskolai erőszak és a makro-társadalmi erőszak között. A legismertebb idevonatkozó példa, hogy Angliában volt a leghosszabb ideig legitim a gyerekek verése, mégis Európa legrégebbi demokráciájának lehet tekinteni. De ugye az USA is régebben és stabilabban demokrácia, mint a gyermekveréssel szemben álló államok jó része a kontinensen. Mit gondoltok erről a két ellentmondásról?

H. J.: Amikor az agresszivitást vizsgálják, akkor nagyon sok részletkérdésre kitérnek, az ellenségesség mértékétől kezdve az extrovertált és introvertált agresszió kérdéséig. Vannak olyanok, akik exteriorizálnak és vannak, akik interiorizálnak, és az agresszió az előbbiekénél nagyobb. Tehát, az elfojtott agresszió nem vezet fokozott agresszióhoz, viszont vezethet máshoz: depresszióhoz, szorongáshoz stb. Ha valaki nagyon magába fojtja ezeket az érzéseket, akkor pszichikailag sérülhet, de ez általában nem megnövekedett agresszióban nyilvánul meg. Az exteriorizált agresszió mértékében már eleve fokozottabb, de ez sem jelent megnyugvást, mert az illetőnek megnő a toleranciaküszöbe a saját viselkedésével szemben, így végső soron ez egy másfajta pszichikai deformitást eredményez. Ezzel csak azt akartam kihangsúlyozni, hogy akár elfojtja valaki az agresszióját, akár érvényre juttatja, pszichikailag sérülhet, de az elfojtott agresszió semmiképpen nem vezethet az agresszió erősödéséhez.

Nemrég olvastam egy tanulmányt, amely negyven országot hasonlított össze az iskolai agresszió tekintetében. Itt elsősorban a gyerekek egymás közötti agressziójáról volt szó. Az Egyesült Államok nemcsak, hogy vezette a listát, de az értékei négyszer magasabbak voltak, mint az utána következő országé. Nyilván téves lenne azt a következtetést levonni ebből, hogy a demokrácia agresszióhoz vezet, mert ugyanakkor Skandinávia több országában, ahol ugyancsak komoly hagyománya van a demokráciának, meglehetősen alacsony

szintű az agresszivitás. Azt hiszem, itt egy igen komplex jelenségről van szó, amelyből ha egyes faktorokat kiemelünk, akkor az csak egy torzult képhez vezethet. Az Egyesült Államok történelmének nyilván megvan az a vonulata, ami elvezetett a jelenlegi állapothoz, kezdve a szabad fegyverviseléstől a rabszolgaságig, a nyomornegyedek létével szembeni nemtörődömséggel, vagy az erőszak kultúrájáig, ami az esti filmekben is megjelenik. Egy hősnek, aki morálisan és intellektuálisan is fölötte áll „gonosz” ellenfelének, a film csúcspontján verekedésben kell legyőznie ellenségét, hogy elnyerje a nézők teljes elismerését – e nélkül győzelme nem meggyőző.

A-T. L.: Az első kérdésre a válasz valószínűleg a kultúrákban keresendő, bár a kultúrák összehasonlításával csínján kell bánni. Egy dél-olasz ember, aki az agresszióját ezer módon le tudja vezetni, agresszívebb tud lenni, mint egy magyar, akiről tudjuk, hogy nem szívesen vallja be, ha bánt valakit; mondjuk ellentétben balti társaival, ahol egyfajta macsós mentalitás dominál: ha valaki megüt valakit, büszkén vállalja. Ez nem azt jelenti, hogy Magyarországon ilyesmi nem történik, csak kevesebben vallják be, mint mondjuk Oroszországban. De nem tudunk hirtelen oroszok lenni, vagy nápolyiak, csak azért, hogy bizonyos agressziókat levezessünk, és ez által pl. kevésbé legyünk depressziósak. Tehát, a kultúránk biztosan meghatározza, hogy hogyan viszonyulunk az erőszakhoz, milyen technikáink vannak, és ebben, azt gondolom, hogy egy sajátos magyar utat kell bejárnunk, nem elfeledve, hogy európai barátaink ezen az úton végigjárva mit tettek.

A magyar helyzetre önmagában nincs hatással, például, hogy a britek csak nemrég törölték el a gyerekek bántalmazását az iskolában, mert ez nekünk nem fog semmit sem mondani; nem vagyunk ettől jobbak, mint a britek, vagy nem dőlhetünk hátra, mert az amerikaiak sem oldották meg ezt a problémát. Természetesen nem tekinthetünk el attól, ami Európában történik, sőt, azt gondolom, hogy az iskolai agresszióról szóló diskurzus végre európai porondra emelhet bennünket – már ami a diskurzust illeti. Ez egy olyan jelenség, ami a finnek is, a briteket is foglalkoztatja, keresik a válaszokat, s ebben egymás segítségére lehetünk. De nagyon sok kérdésben hiába nézzük meg, hogy mit csináltak európai barátaink, ha azokat az üres lapokat nem vesszük elő, ha a problémák helyén senki nem vesz elő még egy fecnit sem, és nem írja le, hogy mi a baj, akkor a kudarc bele lesz kódolva a helyzetbe.

E: Világos, ez két különböző út: a nemzetközi tapasztalatok tanulmányozása, ill. a fehér lapos technika... Megjegyzem egy hazai kutatást eleve csak komoly nemzetközi szakirodalmi bázison, a nemzetközi kutatások tapasztalatait hasznosítva lehet megcsinálni. A beszélgetés elején azonban jeleztem, hogy visszatérnék még a szimbolikus agresszióhoz. Eddig alapvetően a fizikai erőszak jelenségéről volt szó, de tudjuk, hogy az agresszió megjelenítése társadalomcsoport-specifikus: az iskolázott emberek jobban szeretnek szóval, gesztusokkal megalázni másokat, mint tettelesen. Nem akarnék itt belemenni a gyűlöletbeszéd-szabadság parttalan témájába, de az érdekelne, hogy látnátok-e arra esélyét – még ha ennek nyilván kisebb is a súlya, mint a fizikai erőszak visszaszorításának –, hogy az iskolákban a gyűlölet vagy az ellenszenv verbális kifejezését is korlátozni lehessen, vagy kelljen?

H. J.: A verbális agresszió óriási szakirodalma van. Nagyon sok körülmény között, nagyon sok társadalmi csoportnál megvizsgálták. A legnagyobb különbség férfiak és nők között van. Ha a fizikai és verbális agressziót egyformán, mint agressziót kezeljük, akkor a férfiak és a nők ugyanolyan mértékben agresszívek, ha szétválasztjuk ezt a kettőt,

akkor azt látjuk, hogy a nők a verbális agressziót preferálják, a férfiak pedig a fizikait. Ez a kérdés, illetve az előbbi gondolatsor felvetett bennem azonban két további kérdést: az egyik az, hogy mit is kell kezelni, a másik pedig, hogy milyen eredményességgel lehet az agressziót kezelni.

Én nem hiszem ugyanis, hogy az agressziót, mint olyat, ki kellene irtani az emberekből. Ha ez egy abnormális jelenség lenne, akkor nem lenne jelen a természetben minden olyan állatfajnál, mely fizikailag képes rá, és nem maradt volna fenn az emberi történelem nyolcezer éve alatt, és nem épülne az emberi társadalom arra a hierarchiára, amelynek a kialakításában az agresszió mindig is szerepet kapott, és szerepet fog kapni. Hogy ha kiirtanánk az emberekből az agressziót, akkor juhokat kapnánk, és nem hinném, hogy a társadalomnak juhokra lenne szüksége. Tehát, el kell különíteni azokat a dolgokat, amelyekbe nem érdemes beavatkozni, azoktól, amit még tolerálni lehet, ami ellen küzdeni kell, és amit büntetünk.

A másik, hogy milyen lehetőségek vannak az agresszió korlátozására. Nagyon sok mindent felsorolnak, mint az agresszió kiváltó okát, a hányatott gyerekkortól a szegénységig vagy alacsony iskolai végzettségig. De ha mindezen okokat megszüntetnénk, agresszió akkor is lenne. Ennek számtalan oka van. Egyrészt az, hogy vannak olyan genetikai hibák, amelyek közül sokat leírtak, s amelyek ellenállhatatlan módon vezetnek agresszióhoz. Vannak olyan pszichikai zavarok, amelyeknek lényege az agresszió. Balesetek sajnos mindig lesznek, és az agyat ért sérülések egy része is az agresszió fokozódását vonja maga után. Az agressziót a társadalomból tehát még ideális körülmények között sem lehet kiiktatni. Mindennek van egy olyan küszöbe, amit még el lehet viselni, még az elviselhetetlen dolgoknak is. Nyilván elviselhetetlen dolog, például, ha valakit megölnek, de attól még ezt megszüntetni nem lehet, legfeljebb korlátozni. Sőt, van orvosi kezelésre is mód. Viszonylag kevesen tudják, hogy negyvenféle gyógyszer van, amivel az agressziót kezelni lehet, s újabbak is születnek – ezen mi is dolgozunk. Ezeket az eszközöket bevetve tűrhető szintre le lehet szorítani az agresszivitást, de illúzió lenne bármilyen módszertől az erőszak végleges és teljes megszüntetését remélni.

E: Mégis csak úgy látom, hogy van itt analógia a gyűlöletbeszéd szabadsága témával... A „szükséges és elkerülhetetlen mértékű agresszió” érve felel meg az analógiában a „szólásszabadság korlátozhatatlan” érvnek, a másik oldalon „a meg kell védeni a gyerekeket a fizikai és verbális agressziótól” érve felel meg annak az érvnek, hogy „a szólásszabadságnál fontosabb, hogy senki ne érezhesse fenyegetve, megalázva, sértve magát”. Ebbe talán most ne menjünk bele, de abból, amit mondtál, mintha az következne, hogy itt van némi analógia.

A-T. L.: Én nem ebben látok analógiát, hanem – ha már analógiákat keresünk, és tökéletesen egyet értek azzal, hogy az agresszió nem irtható ki – például a drogfogyasztással látom ezt analógnak, amit ugyancsak nem szüntethetünk meg. S ha már a fiatalokról beszélünk, akkor valószínű, hogy a szexuális felvilágosítás sem lesz soha olyan mértékű, hogy hátrádkodhatnánk, s azt mondhatnánk, hogy minden rendben van. A nemi úton terjedő betegségeket kezeljük, de gyógyszerekkel ezek nem szüntethetők meg. Az igazi kérdés mindig az, hogy megtaláljuk-e azokat a korlátokat, amelyeken belül ezeket a dolgokat még elviseljük. Azért kulcskérdés, hogy mindez nem szüntethető meg, mert ha nem rögzítjük ezt mindjárt az elején, akkor nagyon sokan elkezdnek illúziókat kergetni, elkezdnek hinni abban, hogy létezik „drogmentes iskola”, „erőszakmentes iskola”, „rossz gyerek-mentes

iskola” – és jégre futnak az érintettek. Ez egy hihetetlenül fontos premissza ahhoz, hogy az iskolai erőszakkal kezdeni tudjunk valamit.

Ez azonban azt is jelenti, hogy, bármily nehéz, be kell ismernünk, hogy kudarcot vallottunk, tévedtünk, tehetetlenek vagyunk, segítségre szorulunk, kifogytunk az eszközökből. Ma egyre több tanár mondja, hogy eszköztelen. Azért eszköztelen, mert nem is kell, hogy neki több eszköze legyen, sokkal inkább mások eszközeit kellene megtalálnia. Azt gondolom, hogy akkor járunk el helyesen az agresszió korlátok közé szorításában, ha elismerjük a saját korlátainkat.

A gyűlöletbeszéddel való analógiában én mást látok: a hozzám érkezett panaszokból gyakran kitűnik, hogy valamifajta lelki terror történt, olyan méltóságsértő kifejezések, helyzetek alkalmazása, ami sokkal bántóbb tud lenni, mint egy pofon. Az elmúlt kilenc év alatt több ezer ilyen esettel találkoztam, ezért azt gondolom, hogy ez egy olyan kérdés, amivel mindenképpen foglalkozni kell. Én abban látom a megoldást, ha egyre inkább közügynek tekintjük az oktatást. Ma nem egészen az, hanem egy szakmai kérdés, csak a felkentek értenek hozzá, a többieknek alig van beleszólásuk. Ha egyre többen fogják azt gondolni – szülők, civilek, helyiek –, hogy a közoktatás egy olyan ügy, amihez szeretnének hozzászólni, amit szeretnének befolyásolni, akkor egyre kevesebb lesz az intézményeken belül a méltóságsértő helyzet. A szülők ugyanis politikailag nem homogének, ezért egyszerűen nem fogják tűrni, ha a tanár megsérti a gyerek méltóságát. Ha a tanár szembe megy a család értékeivel, mindazzal, amit a szülők a közszolgáltatásról gondolnak, akkor a szülők fel fognak lépni, de fel fog lépni az iskola igazgatója vagy a fenntartó is. Ebbe a körbe fognak tartozni – szerintem – az immanens politikai megnyilvánulások, a kokárdahordás vagy a szegfű a hajban, stb. Szóval, ettől mindinkább tartózkodni fognak a tanárok, miközben persze egyre inkább szeretnék a véleményüket elmondani...

E: Ez egy tágabb ellentmondás. Az iskola tárgyilagossága és semlegessége nevében könnyen lehet korlátozni a politikai véleményt nyilvánító tanárt. Csakhogy, amíg a tanár munkavállaló, addig az explicit vagy látens politikai álláspontot kinyilvánító, vagy akár rasszista véleményt képviselő tanulót, sokkal nehezebb korlátozni – különösen, ha tankötelezettségi alapon látogatja az iskolát. De visszatérve az erőszak megelőzésére: ha jól értem, akkor abban mintha egyetértés mutatkozna köztetek, hogy a lehetőségek korán sincsenek kihasználva, akár a nemzetközi tapasztalatok feldolgozása, akár a magyarországi civil vagy nem civil aktivitások felől nézzük?

H. J.: Az biztos, hogy a lehetőségeket nem használjuk ki, de hogy milyen mértékben kellene kihasználni, vagy milyen mértékben kellene erre erőket fordítani, ez egy olyan kérdés, amit nem nekem kell megválaszolnom. Engem az agresszió mint orvos-biológiai jelenség érdekel, nem feltétlenül mint társadalmi probléma.

A-T. L.: Jól érzékelted az egyetértést ebben. Valóban nem használjuk ki a lehetőségeket. Az igazi lehetőségek, szerintem, az együttműködésben vannak. Hogy ez mikor milyen intenzitású, mekkora ráfordítást igényel, és mennyi pénzt raknak mellé, sok mindennek a függvénye. Elképzelhető, hogy egy kistélepülésen néhány egyszerű ötlet is komoly előrelépést jelenthet, egy nagyvárosban, a szakiskolákban, rossz körülmények között akár a beléptető rendszer, a kamera és a biztonsági őr sem tudja jelentékenyen javítani a helyzetet. Ebben nincsenek receptek. Az együttműködés hiánya egyértelmű jele a kudarcnak. Ha ezen a területen nem történik változás, akkor a sajtó hosszú évekre tele lesz ilyen kudarcos

történetekkel. A sajtóban megjelenő történetek ugyanis a kudarcokról szólnak. Mint mi-
kor azt mondjuk, hogy nem tudunk mit tenni, kitoloncolunk egy gyereket az országból, s
azt gondoljuk, hogy ezzel az ügyet megoldottuk – talán a Blahán igen, de máshol valószí-
nűleg nem! Ilyen egyszerű megoldásokat látok egyelőre, s itt az együttműködés két okból
elkerülhetetlen: egyrészt – mint már többször említettem –, mert együttműködés hiá-
nyában kudarc lesz a vége, másrészt, mert az a klub, amibe beléptünk 2004. május 1-jén,
egy ilyenfajta együttműködésre épít. S nem csak a hatóságok együttműködésére, mert ma
már Európában senki nem hiszi, hogy a hatóságok hatékonyan együtt tudnának működ-
ni, ha nincs civil partner mellettük. Csak a civilekkel közösen lehet ezt kialakítani. De
ha létre is jönnek ilyen együttműködések, és sok energiát és pénzt raknak is mellé, akkor
sincs garancia a sikerre, legfeljebb a lehetőségét kapják meg az érintettek, hogy értelmes
megoldásokat keressenek. Ezek nélkül nem marad más hátra, mint az ima.

*E: A szkepszis és az óvatos optimizmus hangja dominálta a véleménynyilvánítást, de azt
gondolom, hogy ez a hang az, ami egy tudományos folyóirathoz a legjobban illik. Nagyon
szépen köszönöm a beszélgetést.*

